XURSHID DAVRONNING “SHAHIDLAR SHOHI (NAJMIDDIN KUBRO TUSHLARI)” QISSASIDA MUALLIF IJODIY KONSEPSIYASINING BADIIY IFODASI

Abdulloyeva Farangis Azim qizi
Navoiy davlat universiteti doktaranti
Farangizazimovna7@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20626427

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xurshid Davronning “Shahidlar shohi (Najmiddin Kubro tushlari)” qissasi muallif ijodiy konsepsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Adib ijodida tarixiy xotira, milliy o‘zlik, ma’naviy mas’uliyat va erkinlik g‘oyalari yetakchi estetik tamoyil sifatida namoyon bo‘lishi yoritiladi. Qissada Najmiddin Kubro obrazi tarixiy shaxs sifatida emas, balki milliy-ma’naviy qadriyatlarni mujassamlashtirgan badiiy timsol sifatida talqin etilgani asoslanadi. Shuningdek, asarda Qur’oniy intertekst, Sharq adabiy an’analari va tasavvufiy tafakkurning muallif konsepsiyasini shakllantirishdagi o‘rni tadqiq etiladi.
Kalit so‘zlar: Xurshid Davron, Najmiddin Kubro, muallif konsepsiyasi, tarixiy xotira, milliy o‘zlik, tarixiy shaxs obrazi, Qur’oniy intertekst, tasavvufiy tafakkur, tarixiy-ma’rifiy qissa, badiiy talqin.

АННОТАЦИЯ: В данной статье повесть Хуршида Даврона «Царь мучеников (Сны Наджмиддина Кубро)» анализируется с точки зрения авторской творческой концепции. Освещаются идеи исторической памяти, национальной идентичности, духовной ответственности и свободы как ведущие эстетические принципы творчества писателя. Образ Наджмиддина Кубро рассматривается не только как историческая личность, но и как художественный символ национально-духовных ценностей. Особое внимание уделяется роли коранического интертекста, восточных литературных традиций и суфийского мировоззрения в формировании авторской концепции произведения.
Ключевые слова: Хуршид Даврон, Наджмиддин Кубро, авторская концепция, историческая память, национальная идентичность, образ исторической личности, коранический интертекст, суфийское мировоззрение, историко-просветительская повесть, художественная интерпретация.

ABSTRACT: This article analyzes Khurshid Davron’s novella “King of Martyrs (The Dreams of Najmiddin Kubra)” from the perspective of the author's creative conception. The study examines historical memory, national identity, spiritual responsibility, and freedom as the central aesthetic principles of the writer’s artistic worldview. It argues that the image of Najmiddin Kubra is portrayed not merely as a historical figure but as a symbolic embodiment of national and spiritual values. The article also explores the role of Qur’anic intertextuality, Eastern literary traditions, and Sufi thought in shaping the ideological and artistic structure of the work.
Keywords: Khurshid Davron, Najmiddin Kubra, authorial conception, historical memory, national identity, historical character, Qur’anic intertextuality, Sufi thought, historical-educational novella, artistic interpretation.

Xurshid Davron o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos poetik tafakkuri, tarixiylik va zamonaviylikni uyg‘unlashtira olgan ijodkor sifatida alohida o‘rin tutadi. Uning ijodi nafaqat estetik hodisa, balki milliy ongni uyg‘otuvchi ma’naviy hodisa sifatida ham e’tirof etiladi. Xurshid Davron ijodining markazida tarixiy xotira masalasi turadi. Shoir tarixni faqat o‘tmish voqealari yig‘indisi sifatida emas, balki bugungi kun va kelajakni belgilovchi ma’naviy kuch

sifatida talqin qiladi. Xurshid Davronning poetik mahorati borasida tadqiqot olib borgan D.Nusratilloyeva Xurshid Davron ijodidagi tarixiylik xususiyatini izohlar ekan, shoirning “Tarixda kelajak kunlar yashirin, qaytgan sayin o‘tgan kunlarga, kelajakka yaqinlashasan”,[1] degan fikrini keltiradi. Adib ijodida shaxsning jamiyat va zamon oldidagi mas’uliyati muhim o‘rin egallaydi. Qahramonlar ko‘pincha tarix va bugunning kesishgan nuqtasida turib fikr yuritadi. Bu holat Xurshid Davron asarlariga falsafiy chuqurlik bag‘ishlaydi. “Xurshid Davron istiqlolni, xalqini ozod ko‘rishni… nomi, sha’ni, zukko va chapdastligi afsona hamda rivoyatlarga aylanib ketgan tarixiy shaxslar hayoti, ilmi ziyosi, kurashchanligi, mardu jangovorligini madh etish bilan boshladi.”[2] Uning asarlarida Najmiddin Kubro,[3] Amir Temur,[4] Bibixonim,[5] Mirzo Ulug‘bek[6] kabi tarixiy shaxslar obrazi milliy g‘urur va o‘zlik timsoliga aylanadi.

Xurshid Davron ijodida tarixiy shaxslar obrazining yetakchi o‘rin egallashi tasodifiy hodisa emas. Bu holat adibning badiiy-estetik qarashlari, tarixiy xotiraga munosabati, milliy o‘zlikni anglash g‘oyasi va ijodiy konsepsiyasi bilan bevosita bog‘liqdir. Tadqiqotlarda Xurshid Davron individual uslubining asosiy qirralari sifatida **tarixiylik va ramziylik** alohida ta’kidlanadi; ayniqsa, istiqlol arafasi va undan keyingi davrda uning ijodida tarixiy haqiqatni badiiy haqiqatga aylantirish xususiyati kuchaygani qayd etiladi.

Xurshid Davronning tarixiy shaxslarni qahramon sifatida tanlashining bir qancha sabablari bor. Birinchidan, **tarixiy xotirani uyg‘otish ehtiyoji**dir. Adib tarixga faqat o‘tgan voqealar majmui sifatida emas, balki bugungi milliy tafakkurni shakllantiruvchi ruhiy-ma’naviy manba sifatida qaraydi. Shu jihatdan uning ijodida tarixiy shaxs obrazi o‘tmishni eslash vositasi bo‘libgina qolmay, zamondosh avlodni ajdodlar merosiga munosib bo‘lishga da’vat etuvchi g‘oyaviy-estetik markaz vazifasini bajaradi.

Ikkinchidan, **milliy g‘urur va o‘zlikni anglash g‘oyasini badiiy ifodalash**dir. Xurshid Davron tarixiy qahramon orqali xalqning unutishga yuz tutgan xotirasini, ma’naviy ildizlarini va milliy sha’nini tiklashga intiladi. Tarixiy shaxslar – Najmiddin Kubro, Bibixonim, Amir Temur avlodlari, Bobur kabi siymolar adib ijodida oddiy biografik qahramonlar emas, balki millat ruhiyatini ifodalovchi ramziy obrazlardir.

Uchinchidan, **tarixiy haqiqatni badiiy haqiqatga aylantirishga intilish**dir. Xurshid Davron tarixiy shaxsni quruq hujjat yoki ma’lumot darajasida tasvirlamaydi. U tarixiy faktni obraz, kechinma, ruhiy holat, ichki dramatizm va ramziy ma’no bilan boyitadi. Shu bois uning tarixiy qissalarida tarix jonli badiiy voqelikka aylanadi. Adibning 90-yillarda nasriy janrlarda samarali ijod qilib, o‘tmishda yashagan tarixiy siymolar hayoti va faoliyatiga qiziqqani, bu qiziqish natijasida “Samarqand xayoli”, “Sohibqiron nabirasi”, “Shahidlar shohi yoxud Shayx Kubro tushlari”, “Bibixonim qissasi” kabi tarixiy-ma’rifiy asarlarni yaratgani ma’lum.

To‘rtinchidan, **tarixiy shaxs obrazi orqali zamonaviy muammolarni ifodalash imkoniyati**dir. Xurshid Davron tarixiy mavzuga murojaat qilganda faqat o‘tmish haqida so‘zlamaydi. U tarixiy siymolar hayoti orqali bugungi avlod oldidagi mas’uliyat, milliy

---

[1] Nusratilloyeva D. Xurshid Davron lirikasida tarixiy shaxslar obrazi // Ilm sarchashmalari. – 2021. – №1. – B. 178.

[2] Nusratilloyeva D. Xurshid Davronning poetik mahorati. Monografiya. – Toshkent.:2026. Academs space. B. 24

[3] Xurshid Davron. Shahidlar shohi yoxud Shayx Kubro tushlari: tarixiy-ma’rifiy qissa. – Toshkent: Qatortol-Kamolot, 1998. – 176 b.

[4] Xurshid Davron. Samarqand xayoli: qissalar va badialar. – Toshkent: Kamalak, 1991. – 320 b.

[5]Xurshid Davron. Bibixonim qissasi: tarixiy hikoyalar va qissalar. – Toshkent: Sharq NMAK Bosh tahririyati, 2006. – 368 b.

[6] Xurshid Davron. Sohibqiron nabirasi: tarixiy hikoyalar va qissalar. – Toshkent: Sharq NMAK Bosh tahririyati, 1995. – 384 b.

uyg‘onish, ma’naviy jasorat, vatanparvarlik, adolat va e’tiqod masalalarini ilgari suradi. Shu ma’noda tarixiy qahramon adib ijodida zamonaviy tafakkur bilan o‘tmish tajribasini bog‘lovchi vositaga aylanadi.

Ko‘rinadiki, muallif ijodiy konsepsiyasini belgilashda uning qahramon tanlashi nihoyatda muhim omildir. Chunki badiiy qahramon muallifning dunyoqarashi, estetik ideali, hayotiy pozitsiyasi va ma’naviy mezonlarini namoyon etadi. Adabiyotshunoslikda muallif “men”ining adabiy qahramonda aks etishi ijodkor dunyoqarashini baholash uchun muhim ekani qayd etiladi. Demak, yozuvchi qanday qahramonni markazga olib chiqsa, aslida o‘zining qaysi g‘oyani ustuvor deb bilishini ham ko‘rsatadi.

Ijodkorning **“Shahidlar shohi”** qissasini muallif ijodiy konsepsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilishda uni faqat Najmiddin Kubro hayotiga bag‘ishlangan tarixiy qissa sifatida emas, balki **tarixiy xotirani ma’naviy uyg‘otish vositasiga aylantirgan badiiy-ma’rifiy matn** sifatida ko‘rish zarur. Xurshid Davronning **“Shahidlar shohi (Najmiddin Kubro tushlari)”** asari janr jihatdan bevosita **“tarixiy-ma’rifiy qissa”** deb belgilanganining o‘ziyoq muallif niyatining ikki tayanchini ochadi: birinchisi tarixiy siymoni badiiy talqin qilish, ikkinchisi shu talqin orqali ma’rifiy-estetik ta’sir ko‘rsatishdir. Adabiyotshunoslikda muallif konsepsiyasini faqat real yozuvchining tarjimai holi yoki shaxsiy fikrlari bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Matnda shakllanadigan **muallif obrazi,** uning qadriyatlar tizimi, qahramonga bergan bahosi, voqealarni tanlash va joylashtirish tartibi, uslubiy ohangi ijodkor konsepsiyasini yuzaga chiqaradi. M. Baxtin muallif va qahramon munosabati haqida fikr yuritar ekan, qahramon dunyosi muallif uchun shunchaki “material” emasligini, muallif esa qahramondan tashqarida turib uni yaxlit estetik baholash imkoniga ega bo‘lishini ta’kidlaydi. Shu nazariy yondashuv “Shahidlar shohi”ni tahlil qilishda muhim: Xurshid Davron Najmiddin Kubroni shunchaki tarixiy shaxs sifatida emas, balki **tarix, e’tiqod va Vatan oldidagi mas’uliyatni mujassamlashtirgan qadriyat markazi** sifatida yaratadi.

Xurshid Davron ijodiy konsepsiyasining yana bir muhim jihati – erkinlik masalasidir. Shoir erkinlikni faqat ijtimoiy tushuncha sifatida emas, balki ichki ma’naviy holat sifatida ham talqin etadi. Erkin inson – bu o‘z tarixini anglagan, o‘zligini yo‘qotmagan shaxsdir.

Shoirning badiiy tili ramziy obrazlarga boy bo‘lib, tarixiy va mifologik timsollar zamonaviy mazmun bilan uyg‘unlashadi. Bu esa uning ijodiy konsepsiyasini yaxlit va mukammal tizim sifatida namoyon etadi.

Xurshid Davron ijodiy konsepsiyasi tarixiy xotira, milliy o‘zlik, shaxs erkinligi va ma’naviy mas’uliyat g‘oyalarining uyg‘un tizimiga asoslanadi. Adib ijodi zamonaviy o‘zbek adabiyotida milliy ongni shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xurshid Davronning “Shahidlar shohi (Najmiddin Kubro tushlari)” qissasini muallif ijodiy konsepsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilishda uni faqat Najmiddin Kubro hayotiga bag‘ishlangan tarixiy qissa sifatida emas, balki tarixiy xotirani ma’naviy uyg‘otish vositasiga aylantirgan badiiy-ma’rifiy asar sifatida baholash lozim. Asarning janr jihatidan “tarixiy-ma’rifiy qissa” deb belgilanishining o‘zi muallif niyatining ikki asosiy yo‘nalishini namoyon etadi: birinchisi, tarixiy shaxs obrazini badiiy talqin qilish, ikkinchisi esa shu obraz vositasida kitobxon ongiga ma’naviy-estetik ta’sir ko‘rsatishdir. Adabiyotshunoslikda muallif konsepsiyasi real yozuvchining tarjimai holi yoki individual qarashlari bilan cheklanmaydi; u matnda shakllangan qadriyatlar tizimi, qahramonlarga berilgan estetik baho, voqealarning tanlanishi va joylashtirilishi orqali namoyon bo‘ladi. M. Baxtin ta’kidlaganidek, muallif qahramon dunyosidan tashqarida turib, uni yaxlit estetik hodisa sifatida anglaydi va baholaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, Xurshid Davron Najmiddin Kubroni shunchaki tarixiy shaxs sifatida emas, balki tarix, e’tiqod, milliy o‘zlik va ma’naviy mas’uliyatni o‘zida mujassamlashtirgan ma’naviy timsol sifatida tasvirlaydi.

Muallifning tarixiy xotira, milliy o‘zlik va ma’naviy kamolot haqidagi qarashlari asarning kompozitsion qurilishida ham yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘zbek adabiyotida tarixiy-ma’rifiy

asarlar yaratishda milliy an’ana, diniy-ma’naviy meros va tasavvufiy tafakkurga murojaat qilish muhim estetik tamoyillardan biri hisoblanadi. Xurshid Davron ham ushbu an’anani davom ettirib, qissani Qur’oni Karim oyatlari va islomiy rivoyatlar ruhida boshlaydi. Bu hol Sharq adabiy an’analariga xos bo‘lgan uslubiy tamoyil sifatida namoyon bo‘ladi. Sharq epik an’anasida asarni hamd, na’t yoki Qur’oniy hikmatlar bilan boshlash muallifning ijodiy konsepsiyani belgilash, o‘quvchini muqaddas ruhiy muhitga olib kirish hamda asarning g‘oyaviy yo‘nalishini aniqlashtirish vazifasini bajaradi. Xurshid Davron ham aynan shu an’anaga tayangan holda qissaning muqaddimasini va asarning ikkinchi qismini Qur’oniy mazmundagi matnlar bilan boshlaydi.

Sharq mumtoz adabiyotida asar boshlanishi muhim poetik unsurlardan biri hisoblanadi. Adiblar o‘z asarlarini odatda hamd (Allohga hamd aytish), na’t (Payg‘ambarni ulug‘lash) yoki hikmatli so‘zlar bilan boshlaganlar. Bu an’ana nafaqat diniy e’tiqod bilan bog‘liq, balki badiiy-estetik vazifani ham bajaradi. Masalan: Alisher Navoiy “Xamsa” asarini hamd bilan boshlaydi, Jaloliddin Rumiy “Masnaviy”ni Qur’oniy ruhdagi hikmat bilan boshlaydi, Farididdin Attor asarlarida ham shu an’ana kuzatiladi. Bu hol Sharq adabiyotida muqaddas matn bilan badiiy matn o‘rtasida ruhiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Bunday usul orqali muallif o‘z asarining ma’naviy manbasini ko‘rsatadi hamda o‘quvchini muayyan ruhiy muhitga olib kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davron X. Shahidlar shohi yoxud Shayx Kubro tushlari. – Toshkent: Sharq, 2017.
2. Davron X. Bibixonim qissasi. – Toshkent: Sharq, 2018.
3. Davron X. Sohibqiron nabirasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Nusratilloyeva D. Xurshid Davron poetik mahorati va tarixiylik masalalari // Filologiya masalalari. – Toshkent, 2019.
5. Baxtin M. Estetika slovesnogo tvorchestva. – Moskva: Iskusstvo, 1979.